

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE
DOMENIUL DE DOCTORAT: FILOLOGIE

**EROTISMUL ÎN CONTEXTUL LITERATURII INTERBELICE;
CAMIL PETRESCU, MAX BLECHER ȘI MIRCEA ELIADE**

Conducător științific:
Prof. Univ. Dr. habil. Angelo Nicolae Mitchievici

Student-doctorand
Alin-Daniel Piroșcă

Constanța , 2021

Cuprins

Introducere

Partea I. Filosofia

Capitolul 1. Erotismul și problematica teoretizării

- 1.1. Perspectiva filosofică a conceptului de erotism
- 1.2. Propedeutica erotismului în filosofia greacă
- 1.3. Erotismul și efectul transgresiunii la Georges Bataille
- 1.4. Erotismul și tentația perifericului la Roger Dadoun
- 1.5. Erotismul la Octavio Paz sau tentația dublului
- 1.6. Erotismul și tentația cotidianului la Herbert Marcuse
- 1.7. Erotismul și dimensiunea metafizică la Julius Evola
- 1.8. Erotismul și reflecția totalității fenomenologice la Emmanuel Lévinas
- 1.9. Erotismul și intersubiectivitatea erotizantă la Jean-Luc Marion și Jacques Derrida
- 1.10. Erotismul și conjugarea culturală la Giorgio Agamben și Byung-Chul Han

Capitolul 2. Erotismul și regimurile interferente

- 2.1. Erotismul și sexualitatea
- 2.2. Erotismul și dragostea
- 2.3. Erotismul și intimitatea
- 2.4. Erotismul și nuditatea
- 2.5. Erotism și pornografie

Capitolul 3. Erotismul și substanța alterității

- 3.1. Bolgiile erotismului
- 3.2. Ambiguitatea sexuală și formele hibride ale erotismului
- 3.3. Reprezentări ale erotismului abisal și ale psihopatiei sexuale

Partea a II-a. Literatura

Capitolul 4. Erotismul - subiectul unei permanente dispute dintre filosofie și literatură.....90

4.1. Erotismul- motivul disputei

Capitolul 5. Camil Petrescu: erotismul în binomul filosofie și literatură.(*Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*)

5.1. De la ambiguitatea eroticului la modelul quidității adaptative în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*

5.2. Seducția: tiparul kierkegaardian și abordarea intelectuală camilpetresciană

5.3. Decupaje erotice în *Patul lui Procust*

Capitolul 6. Max Blecher : transgresarea eroticului în perspectiva literară

6.1. Max Blecher: o perspectivă asupra operei

6.2. Cu erotismul la sanatoriu: *Inimi cicatrizate*

6.3. Inițieri erotice în *Întâmplări în irealitatea imediată*

6.4. Topografii erotice: panerotismul blecherian

Capitolul 7 Mircea Eliade: spectrele erotismului și hermeneutica erotică

7.1. Mircea Eliade în context interbelic

7.2. Spectrele erosului între romantism, decadentism și cultura populară (*Domnișoara Christina*)

7.3. Hierogamii: eros și magie în *Șarpele*

7.4. *Maitreyi* și erotismul exotic

Bibliografie generală

Cuvinte cheie: erotism, eros, dragoste, seducție, ambiguitate, dorință, sexualitate, pornografie, nuditate, intimitate, dispută, devianță sexuală, psihopatologie, filosofie, literatură, querelle.

Rezumat

Tema principală a lucrării de față constă în cercetarea conceptului de erotism și identificarea nivelurilor erotizante în structura textului literar propriu perioadei interbelice în literatura lui Camil Petrescu („Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război” și „Patul lui Procust”), Max Blecher („Inimi cicatrizate” și „Întâmplări în irealitatea imediată”) și Mircea Eliade („Domnișoara Christina”, „Șarpele” și „Maitreyi”). Erotismul este analizat dintr-o dublă perspectivă: filosofică și literară. Subiectul erotismului, pe cât de ofertant se propune abordării interdisciplinare, pe atât de anevoios și delicat angajează reflecția și recuperarea unei situații definitorii. Ceea ce este sesizabil și identificabil în cazul erotismului este absența unei definiții, generată ca efect al ambiguității pe care erotismul o propune. Cu alte cuvinte, erotismul se elimină prin discurs, abandonând sensul conceptului, dar amplificând semnificația sa prin ceea ce literatura, care nu-și propune să lucreze cu episteme, reflectă prin diferite linii conducătoare.

Demersul nostru este plasat în zona unui interval, ce poate angaja propria reflecție doar în momentul unei depășiri și înregistrării unui inventar al teoriilor ce fixează într-un cadru teoretic, tema erotismului. De aceea, am optat pentru o divizare a lucrării în două părți: filosofia și literatura. Această structură are menirea nu doar de a reflecta, fiecare în parte, asupra subiectului, ci de a surprinde erotismul în alura de subiect, ambiguu, un adevărat „măr al discordiei” al relației dintre filosofie și literatură. Erotismul propune așadar paradigma unei *querelle*, a unei dispute.

Nucleul preocupărilor noastre a constatat în identificarea unor caracteristici definitorii pentru subiectul erotismului și în exercițiul sesizării a ceea ce este voalat, ceea ce scapă atenției în textul literar în ce privește erotismul, întrucât firul conducător al erotismului revine unei înțelegeri a anumitor coduri, a stărilor la capătul cărora regăsim anumite stări în care erotismul se manifestă. De asemenea, literatura propune și un anume tipar al erotismului, plecând de la tipologii erotice.

Ceea ce ne-am propus a constata în principal în observarea erotismului în cele două teritorii pe care le-am avut în vedere, filosofia și literatura, și în delimitarea locurilor, a tipologiilor și a spectrelor erotice în romanele interbelice reprezentative ale lui Camil Petrescu, Max Blecher și Mircea Eliade.

Erotismul devine subiect de reflecție doar în măsura în care iubirea dispare, lăsând loc introspecției și îndoielii, adică acelor teritorii nerestituibile și imposibil de reordonat în expansiunea firească a sentimentului de iubire. Întărim în cercetarea noastră ideea că erotismul se elimină prin discurs, lăsându-ne în fața unei ambiguități, dar a unei ambiguități consistente ce propune propriul scenariu.

Teza noastră este următoarea: dacă iubirea nu are nevoie de justificări ori dacă relația de iubire nu lasă loc explicațiilor suplimentare, erotismul este acel inefabil ce deteriorează, fără a ruina, sentimentul iubirii. Tocmai prin nevoia de scenariu, prin proiecția ordonatoare sau idealistică a unei subiective propuneri de asamblare a ceea ce urmează să se întâmple, erotismul face ca dragostea să se abandoneze acestui gând. În fond, erotismul preia esențialitatea unei stări și o extinde în structura unei întâmplări ce încă nu a avut loc.

La fel de bine am putea spune că iubirea se leagă în apropiata (sau imediata) atingere a erosului de particularitățile sale funcționale, sau altfel spus de funcțiile dinamice ale erosului, ce produc erotizarea. De aceea, personajul literar trăiește iubirea sincer la început, iar abia pe urmă la nivel introspectiv. Abordarea introspectivă poate fi gândită și ca un exercițiu de devoalare a propriului sentiment de iubire, de identificare a modului în care iubirea se arată, fără a fi conjugată de afectele intrinseci ale vieții.

Suntem de părere că atunci când vorbim despre erotism, eliminăm din discursul nostru și al percepțiilor a ceea ce, în mod tradițional acest concept decelează, ideea de iubire, precum și alte conotații. Cu alte cuvinte, nu se pune problema calibrării ideii de erotism pe o structură pură, dezgolită de afecte și de impresii, ci doar de o excludere a ceea ce ar putea deteriora o substanță. Iubirea curteană a cavalerilor medievali e o astfel de iubire, întrucât abandonează esteticul și imaginarul, lăsând loc unui ansamblu de gesturi menite să readucă, în puritatea sa, iubirea.

Partea întâi a lucrării, filosofia, conține nu număr de trei capitole ce au menirea de a situa din punct de vedere conceptual erotismul și de a configura un câmp de observație amplu, filosofie, fenomenologie, psihopatologie, psihanaliză și psihologie.

În primul capitol, *Erotismul și nivelul teoretizării*, ne propunem inventarierea principalelor teorii și abordări ale erotismului. Palierul istoric pentru care am optat este vast, intenția noastră constând în cartografierea principalelor teorii și a unor paradigme de lucru în ce privește conceptul de erotism. Plecând de la parcurgerea unui exercițiu argumentativ prin care afirmăm că erotismul constituie o problemă filosofică, în ciuda unei intenționate eliminări a conceptului din atenția filosofiei, ajungem curând la reflecția lui Jean Luc Marion care sesiza că tocmai filosofia, înțeleasă la nivel generic ca *iubire de înțelepciune*, nu a acordat atenția cuvenită cuvântului iubire. Inventarul prezent în acest capitol începe cu Platon, practic momentul de intrare în Occident a conceptului de eros. O privire asupra dialogului *Banchetul*, și a momentului disputei dintre Socrate și Aristofan, conduce la o schimbare de paradigmă în privința erosului: se face trecerea de la etica plăcerii la erotica filosofică.

O dată cu Georges Bataille cercetarea conceptului este adusă în modernitate. Vom prelua ideea fundamentală a lui Bataille, transgresiunea ca mecanism dinamic al erotismului, însă o vom aplica ca o modalitate de exteriorizare a proiecțiilor despre eros în spațiul conștiinței, ceea ce va conduce inevitabil la reflecția introspectă.

Tentația perifericului la Roger Dadoun divulgă modalitatea simplistă și într-o oarecare manieră, reducăționistă prin care poate fi gândit erotismul conexat în mod direct ideii de sexualitate, dar și modalității de reducăție a erotismului la corporalitate.

În mod cert nu putem spune ceva simplu despre iubire, cu atât mai mult nu putem elucida sensul erotismului, însă ceea ce produce iubirea aceasta are un efect dublu, asemeni unei flăcări cum afirma poetul mexican Octavio Paz. Iar acest lucru ne apropie de ideea noastră ce va traversa cercetarea de față, anume că refugiul iubirii sau al erotismului este introspecția, ca *urmă*, în sens deriddean a acelei stări inefabile ce ne-a traversat, pentru o vreme, ființa.

Am ales să introducem în acest inventar și teoria lui Herbert Marcuse care vorbește despre preluarea ideii de erotism în ordinea firească a rolurilor pe care le îndeplinește individul în societatea modernă. Această parte este utilă cercetării din perspectiva acceptării erotismului în raportul cultură-civilizație și a încercării de conturare a unui mecanism de situare a erotismului în paradigma civilizațională.

La Julius Evola erotismul, chiar dacă se relaționează în mod direct instinctului sexual, își găsește un motiv determinant în staza sa firească, cu alte cuvinte nu în plăcere ci în impuls. Această idee are un velleu în teoria pe care o vom expune în cercetarea noastră, anume că

erotismul are nevoie de scenarii, iar impulsul poate fi considerat un stadiu în firele conducătoare ale erotismului.

Erotismul și reflecția totalității la Emmanuel Lévinas vorbește despre trecerea subtilă de la erotic la fenomen erotic, aducând astfel problematica erosului în sfera fenomenologiei. Lévinas afirmă că dincolo de numeroasele sale fețe și urme (sexualitate, dorință, pasiune, iubire, prietenie etc.) fenomenul erotic apare și devine central în orice încercare capabilă să înțeleagă condiția posibilității de unicitate, a sinelui și de alteritate, a celuilalt.

Spre finalul acestui capitol, adaug câteva accente asupra cercetărilor recente față de tema erotismului. Exercițiul heremenutic și fenomenologic se regăsește cu precădere la Jean Luc Marion și Jacques Derrida, iar la Agamben și Han punem în discuție stazele actuale ale erosului, gândite în perspectiva deschisă și interdisciplinară a abordării culturologice.

Cel de-al **doilea capitol**, intitulat *Erotismul și regimurile interferente* vizează determinările conceptuale ale erotismului reflectate prin raportarea la sexualitatea, dragoste, intimitate, nuditate și pornografie. Prin realizarea acestor distincții, suntem în măsură să plasăm interogații determinate pentru natura erotismului, a caracteristicilor sale definitorii. Vom observa că de fiecare dată când este plasat în cadrul unui raport, erotismul ori este însumat discursului care-l va elimina, neputând fi astfel fixat unei definiții, ori se exteriorizează, devenind un martor al fenomenului pe care îl precede ori îl urmează.

Cel de-al **treilea capitol**, *Erotismul și substanța alterității* continuă incursiunea în determinarea unei configurații consistente din punct de vedere teoretic a erotismului, de data aceasta în câmpul psihopatologiei, a psihanalizei și al psihologiei. Plecând de la reflecțiile lui Krafft-Ebbing, A. Moll, Sigmund Freud și Jacques Lacan, observăm că natura erotismului poate fi transferabilă în zona devianței sexuale, a ambiguității sexuale și a unor forme hibride de manifestare erotică, în orizontul unui erotism abisal.

În cea de-a **doua parte** a lucrării, literatura, **capitolul al patrulea** al lucrării situează tema erotismului în cadrul unei dispute, a unei *querelle*. Am făcut referire la cartea lui William Marx *La haine de la littérature*, întrucât ceea ce ne interesează este disputarea erotismului pe teritoriul celor două discipline și captarea unui nivel de redare și interpretare în articularea teoretică și expresia literară. Cu atât mai incitantă este și această identificare a unei surse generatoare de conflict. Cu alte cuvinte, ne putem întreba când se instaurează erotismul ca subiect al acestei dispute dintre filosofie și literatură ? Literaturii îi lipsește un obiect de studiu,

cu alte cuvinte, literatura nu organizează o căutare sistematică a ceva, a unui obiect anume ca în cazul înțelepciunii pentru filosofie, a cunoașterii adevărului pentru știință, a lui Dumnezeu pentru religie. Dar nu trebuie să uităm că literatura organizează o formă de cunoaștere care îi este proprie, cunoașterea ființei umane nu în absolutul ei, ci în concretul vieții cotidiene, adică în ipostazierea unei realități palpabile, observabile. Erotismul în acest caz devine unul dintre subiectele incitante atât pentru filosofie cât și pentru literatură.

Astfel, William Marx oferă perspectiva unui conflict redutabil între filosofie și literatură, în vederea supremației axiologice. Acest conflict este asumat, uneori deschis, chiar și în epoca modernă, acolo unde intervine pretenția filosofiei de a asigura un cadru normativ, legitim, intelectual erotismului, cu alte cuvinte, de a „domestici un termen evaziv, de a lua în stăpânire un teritoriu problematic, chiar primejdios. Cum vom vedea, una dintre ipostazele acestei confruntări poate fi urmărită și în romanul lui Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. Ceea ce ne interesează este această stare de conflict care a fost reportată din antichitate și care se concretizează în actualitate prin complexitatea situației în care este plasat filosoful. Avem de-a face, așadar, cu o dilemă.

În **capitolul al cincilea** analizăm erotismul reflectat în romanul *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* al lui Camil Petrescu, modalități ale seducției în registrul comparativ Ștefan Gheorghidiu-seducătorul Johan al lui Soren Kierkegaard și nivelurile erotice din romanul *Patul lui Procust*. Analiza este dublă, întrucât ne-am îndreptat atenția nu doar asupra literaturii, ci și filosofiei lui Camil Petrescu, expusă de scriitor în tratatul *Doctrina substanței*. Considerăm că o bună parte dintre ideile expuse de acesta în literatura sa reprezintă premise filosofice și extensii ale unor cugetări fundamentate pe intenția vădită a autorului de a elabora un sistem filosofic. Prin urmare, pentru detalierea acestei perspective ce dislocă erotismul din cearta filosofiei cu literatura, ipostaziind scriitorul-filosof în culisele unei (ne)-înțelegeri atât a propriului destin, cât și a mecanismelor erotice ce îl preiau într-o paradigmă vagă, suntem de părere că romanul lui Camil Petrescu este un model excelent de studiu. În *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* erotismul învăluie romanul sub gestul simplu al unui exercițiu de admirație al Elei față de Gheorghidiu pentru poziția socială pe care acesta o ocupă. Dar acest exercițiu de admirație este unul corupt, deoarece admirația este un element decorativ care configurează ideea unui stil personal al bărbatului, de aceea ulterior Ela se poate atașa admirativ și de alte stiluri ale virilității. Filosoful se regăsește în ipostaza dificilă de a identifica un obiect

de cunoaștere fără a avea acces la el, iar acest obiect de cunoaștere este propria sa iubită, pe care nu o poate „înțelege”. De aceea problematica romanului camilpetrescian este una mai profundă decât o prezintă circumstanța unei relații între două personaje (Ela și Gheorghidiu), ea pune în discuție capacitatea filosofiei de a-și apropia acest obiect de cunoaștere care este erotismul. În roman, gradul de erotizare crește în măsura în care se iese din această posesie absolută. Pe de altă parte, nu ar trebui să uităm că voluptatea vine și din macularea ființei iubite. Baudelaire afirma că voluptatea vine din dorința de a face răul. Gheorghidiu se găsește în postura unui filosof atins de afect, afect ce alterează forma de cunoaștere la care recurge autorul: filosofia. Un mecanism transgresiv al eroticului conduce la intenția de recuperare a restului unei relații de iubire. Ela se oferă asemenea unui obiect fără rest.

Apariția unui excedent, a unui rest survine odată cu ambiguizarea personajului, ca o constatare pentru Gheorghidiu că o parte a personalității Elei îi rămâne necunoscută, inaccesibilă, misterioasă. Putem observa că Gheorghidiu nu rezolvă acest rest, această ambiguitate prin încadrarea lui într-o tipologie, într-o convenție, precum cea „a eternului feminin sau a stereotipului versatilității feminine ca în *Rigoletto*: „[...] la donna è mobile, qual piuma al vento.”

În multe situații, erotismul beneficiază de o anumită scenografie, directă sau indirectă, de un aranjament, de un mic spectacol care poate surveni spontan. Aceasta are loc mai ales atunci când erotismul se asociază seducției, într-un parteneriat durabil. Disponibilitatea nu asigură mizanscena erotică, așa cum nici stabilirea unei continuități, a unei banalități sau a unei rutine, nu stimulează erotismul. Dimpotrivă, ceea ce devine cadrul optim pentru pulsuniunea erotică este discontinuitatea, episodul tranzitiv, gândit inițial în (im)posibilitatea de a fi continuat și fixat în rutină.

Capitolul al șaselea analizează două dintre romanele lui Max Blecher, *Inimi cicatrizate* și *Întâmplări în irealitatea imediată*. Analiza noastră aduce noi perspective asupra modalității de interpretare a romanelor blecheriene, punând accent pe reliefaarea straturilor erotice. În *Inimi cicatrizate* de pildă, nu corporalitatea reprezintă tema centrală a romanului cum au susținut unele studii, ci acest erotism acționat prin senzorialitate și negociat, intermediat de boală. Ceea ce contează în romanul lui Blecher este acest regim al percepției dilatate. Nici măcar boala nu este un mecanism pe care Blecher îl propune ca mecanism de acțiune și de baleiere a percepțiilor. Blecher nu construiește prin Emanuel, în *Inimi cicatrizate*, un bolnav excepțional, nu face din

suferință, precum Dostoievski un instrument soteriologic, o formă de elecțiune, ci ridiculizează această stare de fapt.

Erotismul este un fapt cultural, excitația este un act fiziologic. Erotismul presupune un delict, se supune încălcării unei interdicții, se însoțește cu o impuritate, cu prezența a ceva ce este crud. Elogiul artificialității este un factor care amplifică erotismul, este în măsură să-l pună în valoare. În erotism există întotdeauna ceva suplimentar sexualității, există un adaos – artificialitate, mizanscenă, contrastul care opune ceea ce este cultural la ceea ce este sălbatic, nu doar transgresiune, ci impuritate, așa cum afirma Georges Bataille. Boala poate interveni ca un mediu favorizant al erotismului, în măsura în care atrage atenția asupra nuanțelor, în măsura în care lărgeste câmpul percepției. Erotismul orchestrează cele cinci simțuri, toate pot fi susceptibile de a puncta nuanțe erotice. Erotismul e provocat de parțialitate, de perspectiva incompletitudinii. Subiectul își creează scenariul erotic, iar tema în sine preia în cheie erotizantă evenimentul ce este pe cale a se întâmpla, chiar dacă evenimentul este gândit în complicitatea deplină a subiectului erotizant și în perspectiva unei deziluzii.

Ideea scenariului erotic este vizibilă și în *Întâmplări în irealitatea imediată*. Un numitor comun al scenariului erotic îl constituie înfățișarea unui obstacol, o piedică în calea împlinirii actului sexual, ceea ce pe de-o parte crește frustrarea și nerăbdarea adolescentului (personajul central), iar pe de altă parte are aspectul unei improvizatii, a unei forțări cu sugestia că cei doi protagoniști ai romanului, ar putea fi surprinși în momentul desfășurării actului sexual. Toate aceste elemente își aduc contribuția la intensificarea erotismului, sunt parte din scenariul erotic pe care îl pune în scenă Clara.

În romanele lui Max Blecher, avem de-a face cu o lărgire a sferei erosului, cu o pansexualizare a lumii. Un simbol ușor interpretabil – mirosul cojilor putrezite, ne duce cu gândul la parfumul amețitor al lui Patrick Suskind. Parfumul produce o narcoză, un leșin o amețeală, o suspendare a voinței. Întregul corp este luat în posesie, este intoxicat de acest miros. Există în această descriere a crizei și o dimensiune erotică, o instalare a plăcerii în întregul corp pe care o provoacă un stimul extern, suspendarea voinței și a conștiinței, cedarea. Leșinul plăcut și amețitor poate funcționa și ca o conotație a unei erotizări. De altfel, contactul naratorului cu lumea este mijlocit de eros, iar sondarea realului, „întâmplările”, se petrec tot prin prisma erosului. Erotismul este o componentă care ține de spațiul cultural și care configurează un spațiu

particular al raportului dintre sexe, un dialog special desfășurat într-o dimensiune senzorială care încurajează ficțiunile explicative și edificarea unor scenarii plaiseriste

Cel de-al **șaptelea capitol**, *Mircea Eliade- spectrele erotismului și hermeneutica erotică*, propune o analiză a erotismului în romanele *Domnișoara Christina*, *Șarpele* și *Maitreyi*.

Intensitatea erotică din romanul *Domnișoara Christina*, construcția scenariilor erotice pe filiera mizanscenei erotice, sunt reflectate în mod vizibil în roman și ne-au condus la ideea că voluptatea decurge din conștiința transgresării interdictului, dintr-o conștiință de a face răul, de a încălca tabuul, de a profana. Referindu-ne la literatura lui Eliade, nu avem cum să neglijăm filosofia și aspectele religioase asupra cărora Mircea Eliade a reflectat îndelung, adevărate resorturi comprehensive pentru liniile conducătoare ale ideilor reflectate în textul literar. Am observat faptul că erotismul din romanul *Șarpele* nu mai este tributary unei senzualități pe care o instituie deja cunoașterea sexuală, ci capacității lui transfiguratoare. Este erosul pus în rezonanță cu sacralul, desfăcut de orice reziduu de impuritate, de orice trivialitate și de orice convenție burgheză, acel erotism care servește ca liant cuplului primordial al bărbatului și al femeii.

Avem de-a face în romanul *Șarpele* cu o serie de praguri inițiatice, de blocaje și de deblocări, de interdicte și de încălcări ale interdictului, și de reveniri, recompensări, toate configurând acest complicat scenariu erotic, desfăcut însă de dimensiunea socialului, integrat dimensiunii sacralului. De asemenea, erotismul este conectat la o serie de coduri culturale, analiza romanului *Maitreyi* ne-a adus în față ideea unei diferențe culturale disputate sub aspectul erotismului, al senzualității, al comunicării dintre bărbat și femeie. În ceea ce privește intensitatea erotismului, în romanul *Maitreyi* ea este asimilată unei experiențe a extazului. Există în mod evident în această situație, o fuziune între dragoste și erotism care se potențează reciproc. Dar există și o tentație de a depăși orice limitare, chiar și nelimitatul dragostei, dacă asociem această experiență senzorial-erotică atât de intensă, unei experiențe mistice.

Erotismul se fixează astăzi într-un program ambiguu, al unei semnificații depășite de propriul sens, situat în condiția unei permanente interpretări. Nu știm dacă sentința lui Ruwen Ogien, „pornografia de azi este erotismul de mâine” păstrează termenii unui orizont posibil, dar putem reflecta asupra erotismului din această dublă perspectivă pe care am propus-o în lucrarea de față: a filosofiei și a literaturii.

De multe ori, erotismul este conexat dragostei, dar la fel de bine putem constata că iubirea nu mai este astăzi un mijloc dinamic, precum la Dante unde „...rotește sori și stele”, ci

este mai degrabă un martor, mereu situat în exterioritatea vieții noastre conținută în iubiri, dacă ne gândim la teoria lui Ortega Y Gasset.

Lévinas afirma că „[...] a iubi înseamnă a te teme pentru celălalt”, și deși suntem conștienți de absența și totodată lipsa iubirii celuilalt față de noi, tocmai acest lucru ne dă dreptul să deținem întregul. Dar integralitatea nu este caracteristica erotismului, ci doar pațialitatea, prin urmare, ne aflăm în fața unei dileme, a unui obiect ascuns al dorințelor noastre.